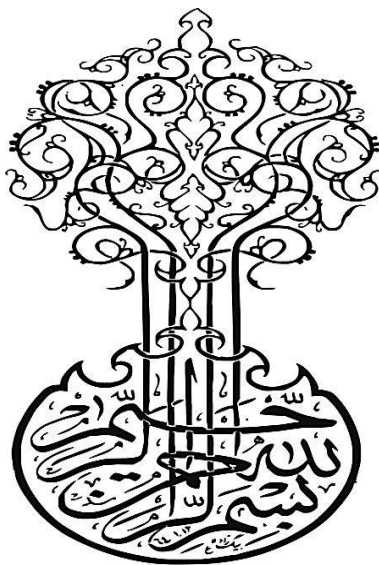

آداب و فرهنگ دعا از منظر قرآن و روایات

نویسنده: سیده خدیجه حسینی

استاد راهنما: فاطمه حاتمی

حوزه علمی: خواهران فاطمی ۴ (س) دهلران

پای ی ز ۹۷

چکیده

دعا به معنای خواندن و درخواست است و در اصطلاح به معنای راز و نیاز و نیایش با معبود است که از نزدیکی‌ترین حالات انسان به خداوند متعال می‌باشد و به قدری این عمل اهمیت دارد که خداوند در آیاتی از قرآن به صورت مستقیم و غیر مستقیم انسان‌ها را دعوت به انجام آن کرده است. همچنین در ادعیه و مناجات صادره از سوی پیامبر(ص) و اهل‌بیت عصمت و طهارت(ع) شیوه برخورد و درخواست صحیح از معبود عالم را به زیبایی و دلنشینی بیان شده است. بنابراین مناجات‌ها و دعا‌هایی که از جانب معصومین(علیهم السلام) رسیده است، چون از بین عمیق خداشناسانه‌ای برخوردار است و از انسان‌های کامل و راسخان در علم و دانش صادر شده است، از هر نظر قابل اعتماد است و در آن هیچ‌یک از عوارض جاری در میان اوراد نشأت گرفته از افکار بشری وجود ندارد.

این مقاله به شیوه توصیفی و کتابخانه‌ای نوشته شده است و بیان می‌دارد که دعا جایگاهی والا در بین مسلمانان و بالخصوص شیعه دارد و از شرایط و آداب خاصی برخوردار است که از آن تعبیر به فرهنگ دعا می‌شود. فرهنگ دعا نحوه درست دعا کردن از طریق فراهم کردن شرایط آن، پیش از دعا و در هنگام دعا و بعد از اتمام دعا است که در صورت عدم رعایت درست آن، عوارض یا آفات ناخواسته به همراه خواهد داشت از جمله محروم ماندن از اجابت و ناامیدی

مقدمه

دعا در لغت به معنای طلب، درخواست و تقاضا است و در اصطلاح به اظهار نیاز و خواهش بندگان به درگاه خدای قادر متعال گفته می‌شود. دعا و نیایش از مسائل مهمی است که جزء نیازهای انسان محسوب شده و درست مثل خداجویی از فطرت و ضمیر آدمی نشأت می‌گیرد. در واقع می‌توان گفت دعا وسیله‌ای است که خداوند متعال برای ارتباط بندگان با خود مقرر کرده و در قرآن کریم از خلال نیایش‌های انبیاء، یک سری آداب دعا و احکام آن بیان شده است و بسیاری از دعاها نیز از ائمه اطهار علیهم السلام در دسترس است که نه تنها مضامین عمیقی دارند بلکه در احادیث بسیاری فرهنگ دعا کردن و نحوه سخن گفتن با خداوند نیز تعلیم داده شده که نشان از اهمیت آداب دعا کردن دارد. این که انسان باید بداند چه چیزهایی از پروردگار خویش طلب کند و چه عباراتی را در این مرتبه استخدام نماید تعبیر به ادب در دعا می‌شود. قرآن و عترت به ما آموخته‌اند که چگونه دعا کنیم و چه چیزهایی را جهت سعادت دنیا و آخرت خویش از حضرت حق مسألت نماییم.

به دلیل ضرورت نیایش، راز و نیاز در بطن نهاد آدمی و بلکه بر اساس قرآن و روایات در نهاد همه موجودات، فطری بودن آن مشخص می‌شود و به دلیل همین فطری بودن نیاز به دعا به درگاه موجودی بالاتر، انسان‌ها در طول حیات بشری به شیوه‌هایی برای دعا و نیایش توسل کرده‌اند. در مسجد و

کلیسا و کتیسه و بت خانه و ... آدابی به وجود آمده که روش دعا کردن پیروان آیین ها را نشان می دهد. در این بین مسلمانان و به خصوص شیعیان نیز ادعیه فراوان و عمیق و آداب خاصی برای دعا کردن دارند اما اینکه تا چه حد به آداب درست دعا کردن و فرهنگ نیایش دست یافته اند جای بررسی و کنکاش دارد. قدر مسلم آن است که فرهنگ غنی شیعه به دلیل برخورداری از دعاهای فراوان رسیده از ائمه معصومین علیهم السلام در جایگاهی بسی بالاتر از ادیان دیگر قرار دارد و حتی دیگر مسلمانان نیز چه به لحاظ کمی و چه به لحاظ کیفی از فراوانی انواع دعاها و آداب دعا برخوردار نبوده اند و همین نکته ضرورت نمایانیدن فرهنگ غنی آداب دعا کردن را برای مسلمانان و بالخصوص شیعه را می رساند. زیرا چه بسا به دلیل جهل در آداب دعا کردن و ندانستن فرهنگ صحیح دعا آدمی از برکات فراوان دعا و راز و نیاز به درگاه فیض الهی محروم بماند و حتی به خاطر جهل دچار آفت دعا و کبر، غرور و عجب و ... شود که البته معمولاً ناخواسته بوده است.

این مقاله در صدد است که از منظر قرآن و روایات، فرهنگ دعا و آداب و نحوه دعا کردن را بررسی کرده و با بیان روش درست دعا کردن فرهنگ غنی شیعه را در آداب دعا و نیایش نمایان سازد و همچنین آفات عدم رعایت آداب دعا را نشان دهد.

الف- واژه شناسی دعا

دعا در لغت به معنای طلب، درخواست و تقاضا است و در اصطلاح به اظهار نیاز و خواهش بندگان به درگاه خدای قادر متعال گفته می شود. دعا از ریشه دَعَوَ به معنی خواندن و حاجت خواستن و استمداد است

و گاهی مطلق خواندن از آن منظور است.^۱ در لسان العرب آمده: «دعا الرجل ناداه»^۲ (او را صدا زد) و ابن

فارس در معجم مقاییس گفته است: «دعا آن است که کسی را با صدا و کلام خود متوجه خود کنی.»^۳

دعا همچنین در فرهنگ دهخدا به معنای نیایش آمده است.^۴

و در مفردات به معنای میل و رغبت به خدا آمده است.^۵

علامه طباطبایی در تفسیر المیزان می فرماید:

«دعا آن است که از قلب برخی زد و زبان فطرت آن را طلب کند بدان معنا که انسان

چنین حقیقتی را در باطن جان خود می شناسد و به طور روشن آن را می فهمد.»^۶

این تعریفی که علامه از دعا آورده است شامل دعایی که به زبان نیامده نیز می شود. ایشان دعا و

سوال را مترادف آورده و در ادامه آورده اند:

« خدای متعال آنچه را زبان در آن دخالت ندارد سوال شمرده و در قرآن کریم

فرموده : آنچه را سوال کرده ای به شما عطا شده است. و اجمال مطلب آن که

نعم الهی قابل ذکر و سوال و احصاء نیست و هرگز با زبان آن را نخواسته اند.»^۷

^۱ قرشی بنایی، علی اکبر، ۱۳۷۱، قاموس قرآن، ج ۲، ص ۳۴۴

^۲ ابن منظور، محمد بن مکرم، بی تا، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۲۷۹ .

^۳ ابن فارس، ابوالحسن احمد، ۱۳۸۹ق، معجم مقاییس اللغة ج ۲، ص ۲۷۹.

^۴ دهخدا، علی اکبر، ۱۳۳۶، لغت نامه دهخدا.

^۵ راغب اصفهانی، ابوالقاسم، ۱۴۰۴، المفردات، ص ۱۶۹ و ۱۷۰.

^۶ طباطبایی، محمدحسین، ۱۳۹۵ق، المیزان، ج ۲، ص ۳۳ .

^۷ همان .

در روایت دی‌گری پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرموده است: «عَمَلُ الْبِرِّ كُلُّهُ نِصْفُ الْعِبَادَةِ وَالِدُّعَا نِصْفُ»^{۳۹}؛ تمام اعمال نیک انسان، تنها نیمی از عبادت است و نیم دی‌گر آن، دعا و راز و نیاز با معبود است.

د- عوارض عدم رعایت آداب دعا

همانگونه که رعایت آداب دعا و فرهنگ صحیح نیایش اثرات گرانباری برای انسان به همراه دارد رعایت نکردن آداب دعا نیز باعث ایجاد عوارض آفاتی در زندگی انسان می شود که به اختصار چند مورد آورده می شود:

۱- عدم اجابت دعا

عدم معرفت خدا مهم ترین مانع اجابت دعا است و رعایت نکردن این مسئله مهم حاصلش دوری از درگاه الهی و مستجاب نشدن دعا است. اگر انسان به فضیلت علم و شناخت خداوند آراسته نشود چه بسا دعاهايش به اجابت نرسد.

به عبارت دی‌گر، یکی از شرایط اساسی استجابت دعاها، شناخت خداوندی است که خواننده ماست و از او می خواهیم که دعای ما را اجابت کند. مگر می شود انسان از کسی چیزی بخواهد که او را شناسد؟!

در روایتی از امام صادق علیه السلام آمده است که: عدّه ای از نزدیکان و اقوام آن حضرت علت مستجاب نشدن دعاها را از حضرتش پرسیدند. حضرت در جواب فرمودند: «لَا تُكْمَلُ تَدْعَاوُنَا مَنْ لَا تَعْرِفُونَهُ»^{۴۰}؛

^{۳۹} منقی، علی بن حسام، ۱۴۱۹، کنزالاعمال، ص ۳۱۳۷؛ محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۸۹، میزان الحکمه، ج ۴، حدیث ۲۱۰۰۵۷۴۳.
^{۴۰} مجلسی، محمدباقر، بی تا، بحارالانوار، ج ۹۳، ص ۳۶۸.

علّت اینکه دعاها به اجابت نمی رسد، این است که شما کسی را می خوانید که نسبت به او معرفت ندارید.

بنابراین، همانطور که قبلاً گذشت، دعا نور معرفت را به ارمغان می آورد و معرفت پایه اساسی دعاست؛ یعنی این دو، تأثیر متقابل در یکدیگر می گذارند و شرط اوّل اجابت دعا، شناخت صفات جلال و جمال و فعل و اسماء الله الحسنى است که هر کس باید به اندازه توان خود این شناخت را به دست آورد.

۲- ناامیدی

همانطور که رعایت آداب دعا به خودی خود باعث امید در انسان می شود رعایت نکردن آداب دعا نیز باعث ناامیدی می شود زیرا اگر انسان آداب دعا را نشناسد و نداند در چه صورت دعاها مستجاب و در چه صورت مستجاب نمی شود و دلایل عدم اجابت دعا را نداند به سرعت ناامید می گردد که این از آفات رعایت نکردن فرهنگ دعا است.

با توجه به این و همچنین شناخت شرایط دعا، انسان بعد از مستجاب نشدن دعایش هرگز ناامید نمی شود. اگر انسان بداند یکی از آداب دعا رضایت به خواست خداوند است و بندگی خداوند بالاتر است، ناامیدی و یأس هرگز به سراغش نمی آید.

امام سجاده علیه السلام در «مناجات الذاکری» خود - از مناجات پانزده گانه (مناجات خمس عشر) - به خداوند چنین عرض می کند. «و من اعظم النعم علینا جریان ذکرک علی السنتنا و اذنک لنا بدعائک و

تنزیهک و تسبیحک»^{۴۱}؛ یکی از برترین و بزرگترین نعمت های تو بر ما یاد توست که بر زبان های ما جاری است و اجازه توست به ما که تو را بخوانیم و دعا و تسبیح کنیم.

حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام در دعای کمیل به خداوند چنین عرض می کند. «فانک قضیت علی عبادک عبادتک و امرتهم بدعائک و ضمانت لهم الاجابه»^{۴۲}؛ خدایا تو بر بندگان حکم کردی که بندگی تو را به جا آورند، آنان را امر به دعا فرمودی و اجابت را برای آنان ضمانت کردی.

نباید فراموش کرد که دعا، به عنوان ارتباط بنده با خدای خود، دارای ارزش است؛ اگر چه اجابتی به دنبالش نباشد. بنابراین نباید در صورت عدم استجابت دعا، از دعا کردن خسته و ناامید شد. زیرا چه بسا خداوند می خواهد با دعا انسان را تربیت کرده، قلب و دل او را شستشو بدهد. حافظ شیرازی به زیبایی سروده که:

حافظ وظیفه تو دعا کردن است و بس / در بند آن مباش که نشیء یاشیء

نتیجه

این مقاله بیان می دارد که بر اساس مفهوم شناسی واژه دعا این واژه در اصطلاح به معنای نیایش و راز و نیاز با خداوند است. در قرآن و روایات، آداب خاصی برای شیوه درست دعا کردن بیان شده از جمله ایمان به عظمت خداوند، اخلاص در دعا، توجه قلبی، خضوع و ادب به هنگام دعا، حسن ظن به خداوند، قطع امید از غیر خدا و همچنین در روایات شرایطی پیش از دعا و پس از دعا توصیه

^{۴۱} صحیفه سجادیه، مناجات ذاکرین بینا و بی جا (برنامه موبایل).

^{۴۲} قمی، عباس، مفاتیح الجنان، دعای کمیل بی نا و بی جا (برنامه اندروید موبایل).

شده است مانند انگشتر عقیق به دست داشتن به هنگام دعا، فرستادن صلوات بر حضرت محمد صلی الله علیه و آله، واسطه قرار دادن اهل بیت و همچنین رعایت صحیح آداب و فرهنگ دعا آثار و برکات فراوانی به همراه دارد مانند: استجاب دعا، بالا رفتن درجه انسان پیش خداوند، از بین رفتن تکبر، ایجاد امید، ایجاد تقوا و

منابع

- ۱- قرآن
- ۲- نهج البلاغه
- ۳- صحیفه سجادیه
- ۴- مفاتیح الجنان
- ۵- ابن فارس، ابولحسین احمد، ۱۳۸۹ق، معجم مقاییس اللغة
- ۶- ابن منظور، محمد بن مکرم، بی تا، لسان العرب، بیروت، دار صادر

- ۷- ابن فهد حلی، احمد بن محمد، بی تا، عدّه الداعی و نجاح الساعی، دارالکتب الاسلامی، بیروت
- ۸- حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۱۶ق، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل بیت
- ۹- دهنخدا، علی اکبر، ۱۳۳۶، لغت نامه دهنخدا.
- ۱۰- راغب اصفهانی، ابوالقاسم، ۱۴۰۴، المفردات فی غریب القرآن، تهران، دفتر نشر کتاب
- ۱۱- شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه، ترجمه و شرح فیض الاسلام اصفهانی، علی نقی، تهران، مؤسسه چاپ و نشر تألیفات فیض الإسلام، ۱۹۹۹، چاپ پنجم، ۱۳۷۹ش.
- ۱۲- طباطبائی، محمدحسین، ۱۳۹۵ق، المیزان، قم، انتشارات اسلامی
- ۱۳- غزالی، ابوحامد محمد بن محمد، احیاء علوم دین، بی تا، بی جا، دارالکتب العربی
- ۱۴- قرشی بنای، علی اکبر، ۱۳۷۱، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامی.
- ۱۵- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۳۸۷ش، اصول کافی، تهران، جهان آرا
- ۱۶- متقی، علی بن حسام الدین، ۱۴۱۹، کنزالاعمال فی سنن و الاقوال، بیروت، دارالکتب العلمیه
- ۱۷- محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۸۹، میزان الحکمه، قم، دارالحدیث
- ۱۸- مجلسی، محمد باقر، بی تا، بحارالانوار، بیروت، مؤسسه الوفا
- ۱۹- Wikifegh.ir